Friluftsliv og barns hverdag

Per Egil Mjaavatn

Forsker, NTNU

Jeg skal hilse dere fra barna. De har det bra, sier de. I alle fall de fleste. De trives med en travel hverdag der skole og en mengde aktiviteter for mange fyller hvert minutt. De vil gjerne være ute, f.eks for å gå på rulleskøyter, sparke fotball på løkka eller teste snøbrettet i nærmeste alpinanlegg. Men like gjerne møtes de over Internett-skjermen, foran videoen, ved spilleautomaten, på bensinstasjonen eller utenfor den lokale Prix eller Rema-butikken. Det viktigste er ikke hvor de er eller hva de gjør. Det viktigste er at de er sammen med venner.

Det siste året er det mange som i bekymrede vendinger har uttalt seg om fysisk aktivitet - eller snarere mangelen på sådan - blant dagens barn og unge. Det er frafall i idretten, rekruttene svikter i forsvaret, helsemyndighetene advarer mot overvekt på den ene siden og spisevegring på den andre. Hva er realitetene? Hvordan er hverdagen til barn og unge ?

Barn og unge er en meget hetrogen gruppe, også hva uteliv og fysisk aktivitet angår. Mange er meget aktive. De er med på flere idrettsaktiviteter, de er glad i friluftsliv, de er aktive i musikk, de er oppdatert på TV, video og PC. De leser skjønnlitteratur og arbeider flittig med skolen. De rekker tilsynelatende alt. I motsatt ende finner vi en gruppe som er fysisk passive, som ikke deltar i idrett og som i liten grad beveger seg ute i naturen utover badestranda. Vi mangler gode referansepunkter fra tidligere tider, men vi har likevel grunn til å tro at denne gruppen fysisk lite aktive er voksende. La oss se på noen data:

Forsvaret har god statistikk for sine fysiske tester av rekrutter. De opererer også med store utvalg. Ved innrykk skal alle rekrutter løpe 3000 meter. En har som mål på tilfredsstillende forsvarsevne i Norge at minst 70% av rekruttene skal springe 3000 meter på under 15 minutter. I 1994 klarte 71% dette kravet. I 1996 var det 66% som klarte kravet, i 1998 er andelen sunket til 59%.

Et annet eksempel: Mytene vil ha det til at nesten alle gutter spiller fotball. I følge Fotballforbundets siste statistikk har vi i dag 15000 aktive i 14 års klassen. Ved 16 års alderen er tallet sunket til 6000 mens kun 2500 21-åringer er aktive i denne idretten. I 5-års perioden 1991-1996 hadde Skiforbundet en reduksjon i rekrutteringen på 60% i langrenn og hele 80% i hopp. Vi har i skinasjonen Norge i dag flere registrerte hoppanlegg enn registrerte skihoppere.

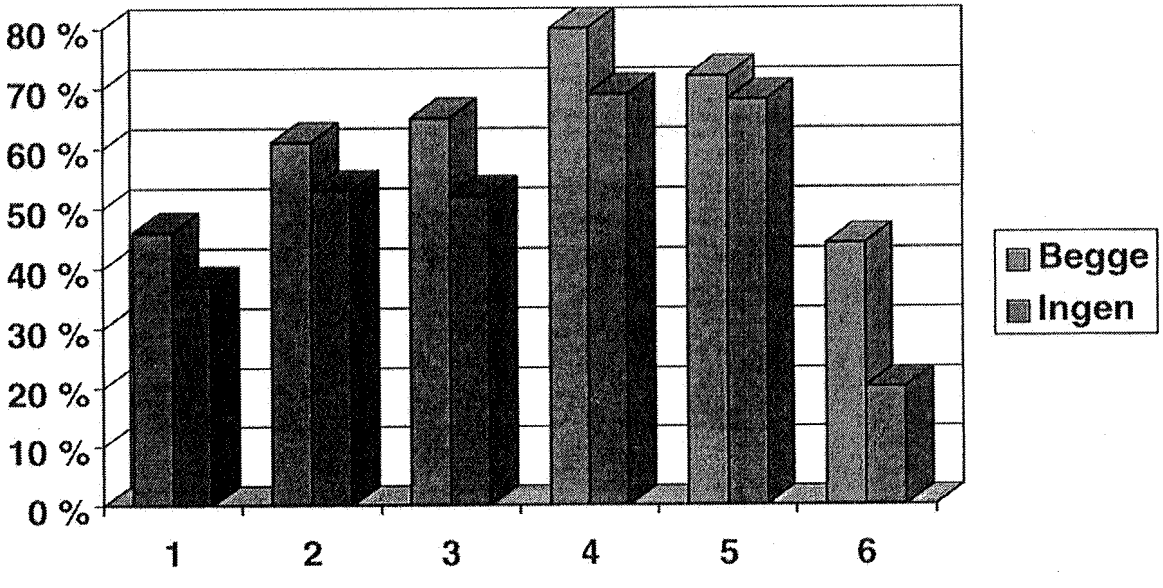
Også Den norske turistforening er bekymret. Stadig færre barn, unge og særlig barnefamilier ser ut til å velge fjellet i fritiden. I følge Norsk Monitor fra 1997 er det bare 25% av oss som sykler minst en gang pr. måned om sommeren og en tilsvarende prosent som går på ski minst en gang pr. måned om vinteren. Foreldre med barn i pulk er i ferd med å bli en sjeldenhet. Vår kultur har alltid vært i endring. Det nye nå ser ut til å være at en stor del av det norske folk er i ferd med å bli - om ikke stuegriser - så i alle fall i hovedsak et innefolk. Vi sitter mye - ofte foran skjerm - og mange erstatter helgeturen i skog og mark med biltur til

kjøpesenteret. Undersøkelser fra 10 ulike europeiske land viser samme tendens. Andelen fysisk inaktive stiger. I dag er ca 30% av alle unge svært lite aktive utover diskotek og obligatoriske gymtimer. Tilsvarende 30 % av norske barn er i følge en undersøkelse fra Norsk senter for barneforskning ikke ute en gjennomsnittlig vinterdag utover transport til og fra skole og andre inneaktiviteter.

Foreldrene

Foreldrene er viktige for barn og unge. Det ser ut til at passive foreldre får passive barn. En stor gruppe foreldre er sjeldnere enn en gang pr. uke ute i leik og fysisk aktivitet med sine barn. Helgeturen med niste og kakao på termos er erstattet av innekos med pizza og cola. Det er imidlertid verd å merke seg at det ser ut til å være store forskjeller i foreldregruppa. Foreldrenes utdanningsnivå ser ut til å være en viktig faktor. Foreldre med høgere utdanning har i større grad enn andre foreldre barn som er fysisk aktive utendørs.

AKTIVITETER HOS BARN 3-7 ÅR I FORHOLD TIL FORELDRES UTDANNINGSNIVÅ. BEGGE MED HØGSKOLE ELLER INGEN MED HØGSKOLE.

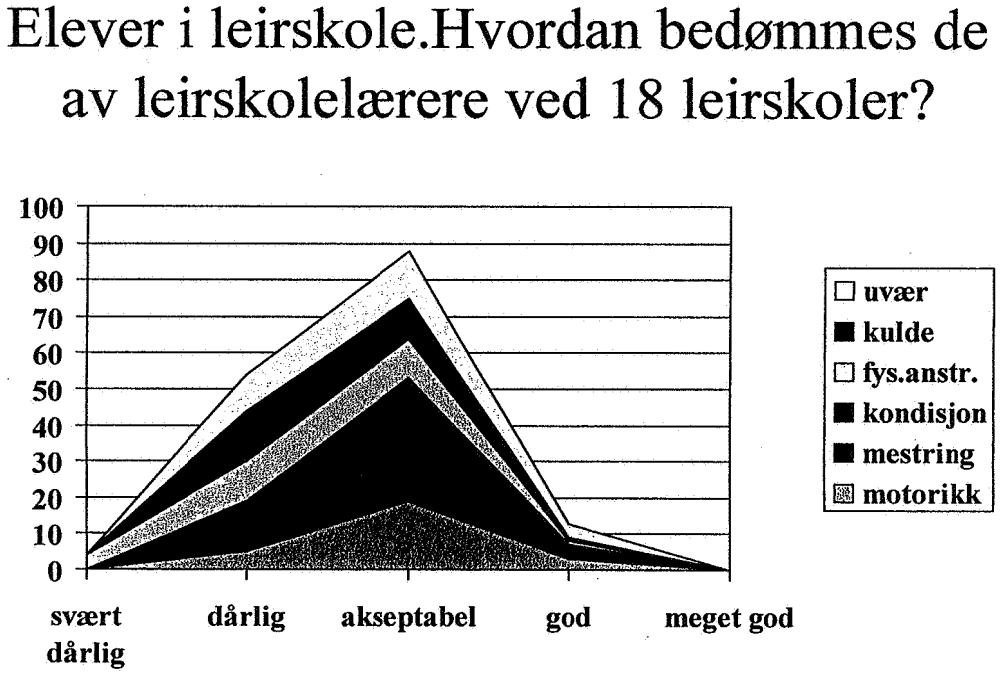
1. Ball på løkka **3. Svømming ute** **5. Fottur i skog og mark**
2. Klatring i trær **4.Gå på ski** **6. Fottur på fjell og vidde**

Fig. 1. Aktiviteter hos barn 3–7 år i forhold til utdanningsnivå.

Figur 1 bygger på data fra MMI/NIFs omnibusundersøkelse fra 1997 basert på et stort utvalg informanter. Vi ser at barn i 3-7 års alderen med to foreldre med høgere utdanning er mer aktive på alle punkt enn barn av foreldre uten høgere utdanning. De spiller mer ball på løkka, de klatrer mer i trær, de går mer på ski og de går oftere på fottur. Turer i skog og mark - som tidligere var viktig for arbeiderklassen - ser ut til i dag å være en aktivitet for akademikerne. En tendens som Turistforeningen også har registrert når det gjelder turliv i fjellet. Vi ser ut til å utvikle en ny kløft i det norske samfunn mellom de fysisk aktive og sofasliterne, mellom de som nyter friluftslivet i skog og fjell og de som begrenser seg til solstolen i hagen og på stranda. Denne kløften skyldes nok ikke bare ulikt utdanningsnivå. En lang rekke andre faktorer spiller trolig inn.

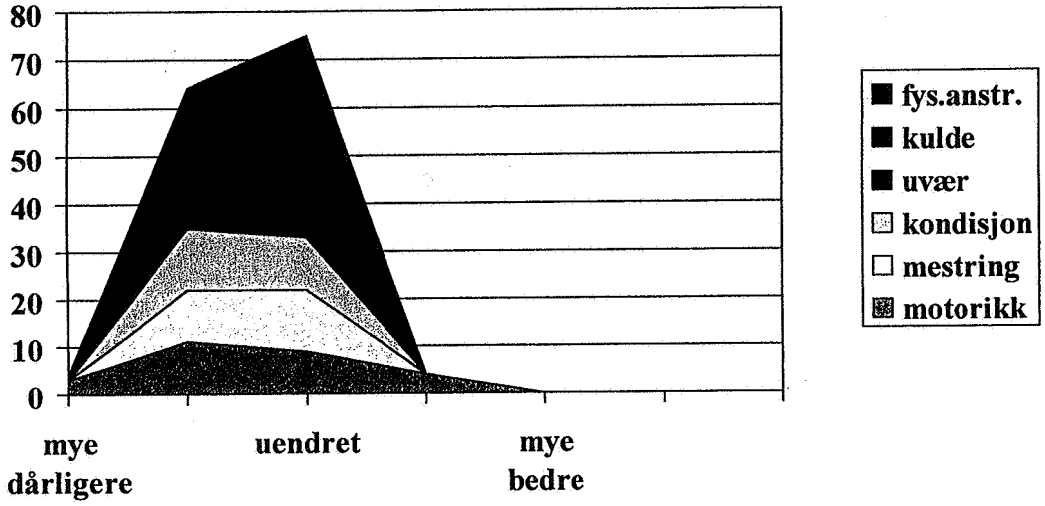
Leirskolelærerne har ordet

Jeg sendte våren 98 et spørreskjema til landets leirskolelærere for å få deres vurdering av elevenes møte med friluftsliv. Lærerne fikk spørsmål om hvordan de bedømmer elevenes kondisjon, motorikk og mestringsevne generelt, samt hvordan de synes elevene klarer fysiske anstrengelser og hvordan de klarer seg i kulde og uvær. Figur 2 viser hvordan lærernes vurderinger fordeler seg på en 5-delt skala fra svært dårlig til meget god. Vi ser at ingen av lærerne gir elevene karakteristikken «meget god» på disse spørsmålene. Det er også få som gir karakteristikken «meget dårlig.» Ved spørsmålet om elevenes mestring av friluftsliv generelt svarer flertallet av lærerne at dette er akseptabelt. Ved de øvrige spørsmålene ligger tyngdepunktet til venstre - altså mot dårlig.

Figur 2. Elever i leirskole. Hvordan bedømmes de av leirskolelærere ved 18 leirskoler

Leirskoleelevene- før - nå

Figur 3. Leirskoleelevene – før – og nå

Lærerne fikk også spørsmål om hvordan de vurderte utviklingen på disse områdene fra sine første år som leirskolelærer til nå. Svarene på dette er fremstilt i figur 3. Det framgår av figuren at tyngdepunktet av svarene også her ligger fra midten mot venstre - altså dårligere. Det er verd å merke seg at lærere med lang erfaring fra leirskole bedømte utviklingen som langt mer negativ enn lærere med kort erfaring fra leirskole. Mange av lærerne hadde mellom 10 og 20 års erfaring. De har altså kunnet følge utviklingen over en relativt lang periode. Mange kom med viktige utfyllende kommentarer til spørreskjemaet.

Nedenfor følger noen utsagn fra erfarne leirskolelærere:

- Elevene trives utmerket med uteliv, men mange har null erfaring.
- Det er lett å se at svært mange ikke er vant til å ferdes i naturen.
- Elevene er stressa - de har i seg et konkurranseinstinkt som gjør det vanskelig for dem å sette ned tempoet og ta seg tid til å oppleve naturen.
- Vi ser en roligere atferd for elever fra landkommuner, de er mer vant til å være i naturen. Byelever er mer rastløse, ukonsentrerte og hektiske.
- Barn har mindre naturerfaring og færre knagger å feste naturkunnskapen på. De har færre opplevelser knyttet til naturen enn tidligere.
- Noen er kjempeflinke, men stadig flere normalelever trenger spesialopplegg.
- Svært mange er ikke vant til å være ute en hel dag.
- Elevene klager veldig fort. Jentene klager ofte. De er «syke» for å slippe unna.
- Generelt synes det som om det står dårligere til med fysikk, motorikk og utholdenhet i dag enn for noen år siden. Men bildet er sammensatt. Det virker som forskjellen mellom gutter og jenter er blitt mindre på disse feltene. Samtidig kan det se ut som om de beste er blitt bedre både for gutter og jenter. Dermed er de motoriske og fysiske forskjellene i en

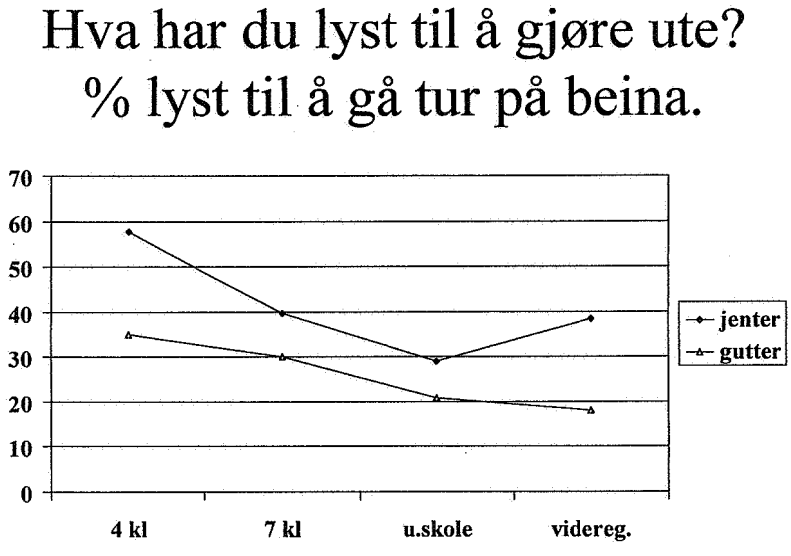
elevgruppe blitt større. Også når det gjelder kunnskap om naturen og evnen til å klare seg der finner en samme utvikling. De beste vet mer og klarer seg minst like godt som de beste for noen år tilbake, men de fleste har større problemer.

Leirskolelærerne ble også bedt om å kommentere elevenes bekledning og utstyr for friluftsliv generelt. Her kom både positive og negative kommentarer:

- Bekledningen bærer preg av tilpasning til trendsettende, urbant prega aktiviteter mer enn til alminnelig, tradisjonelt og allsidig friluftsliv.
- Enkelte elever er svært dårlig utstyrt - noe vi har tatt følgene av. Har diverse utstyr til utlån.
- Mange har klart bedre utstyr enn før. Jevnfør allværsjakker og lærstøvler. Men flere enn før må låne regnklær og støvler i forbindelse med leirskolen.

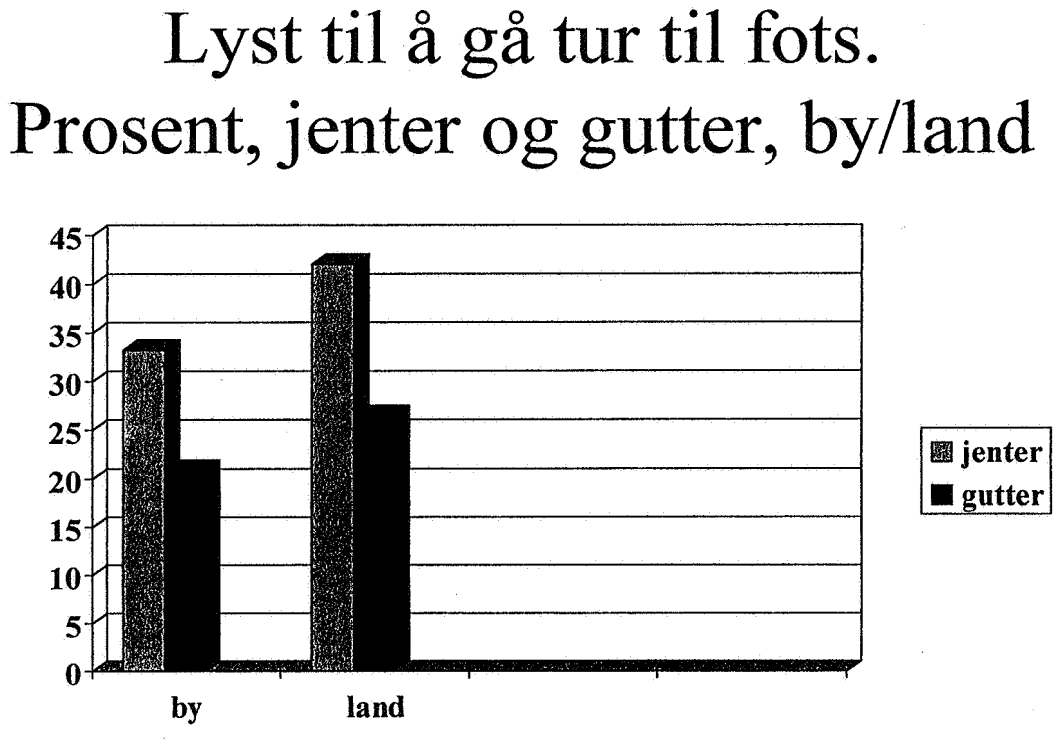
BARN OG UNGE I DAG. HVA HAR DE LYST TIL Å GJØRE UTE ?

La oss gå direkte til kildene. Hvordan er barn og unges forhold til friluftsliv i dag? Jeg har i løpet av høsten 97/våren 98 spurt en rekke barn og unge i 4. klasse, 7. klasse, 9. og 10. klasse samt elever i videregående skole om hvilke aktiviteter de har lyst til å drive med ute. De fikk utlevert et skjema der 25 ulike aktiviteter ble listet opp. Elevene ble bedt om å krysse av for de aktiviteter de kunne tenke seg å drive med - altså ikke bare det de faktisk gjør. I den delen av undersøkelsen som er gjengitt i de følgende figurer deltok 925 barn og unge fra Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag. Elevene fordelte seg noenlunde likt på byskoler og landsskoler.
Generelt er det verd å merke seg at mens barna i 4. klasse hadde lyst til å være med på mange aktiviteter - enkelte krysset av for alle - var ungdommen langt mer selektiv. Noen nøyde seg med å krysse av for en enkelt aktivitet.

Figur 4. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å gå på beina.

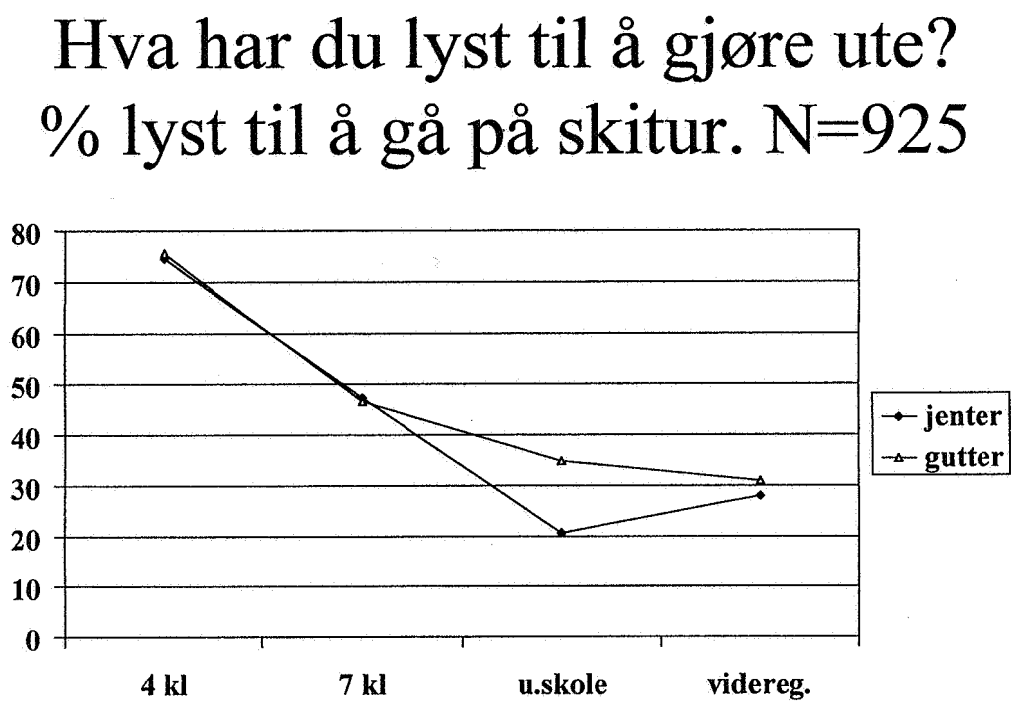
Turliv.
Figur 4 viser hvor stor prosent av jenter og gutter som angir at de har lyst til å gå tur på beina. En ser at mens 58% av jentene i 4. klasse svarer positivt på dette, gjelder dette bare 35% av guttene. Og mens lysten avtar med alder hos guttene, er det en stigende tendens hos jenter i videregående skole. Denne kjønns- og aldersforskjellen er enda mer markert når det gjelder jogging. Det er grunn til å tro at særlig eldre jenter er preget av utbredte holdninger til vekt og figur og at dette er en av forklaringene til at jentene i videregående skole gjerne vil jogge og gå på tur.

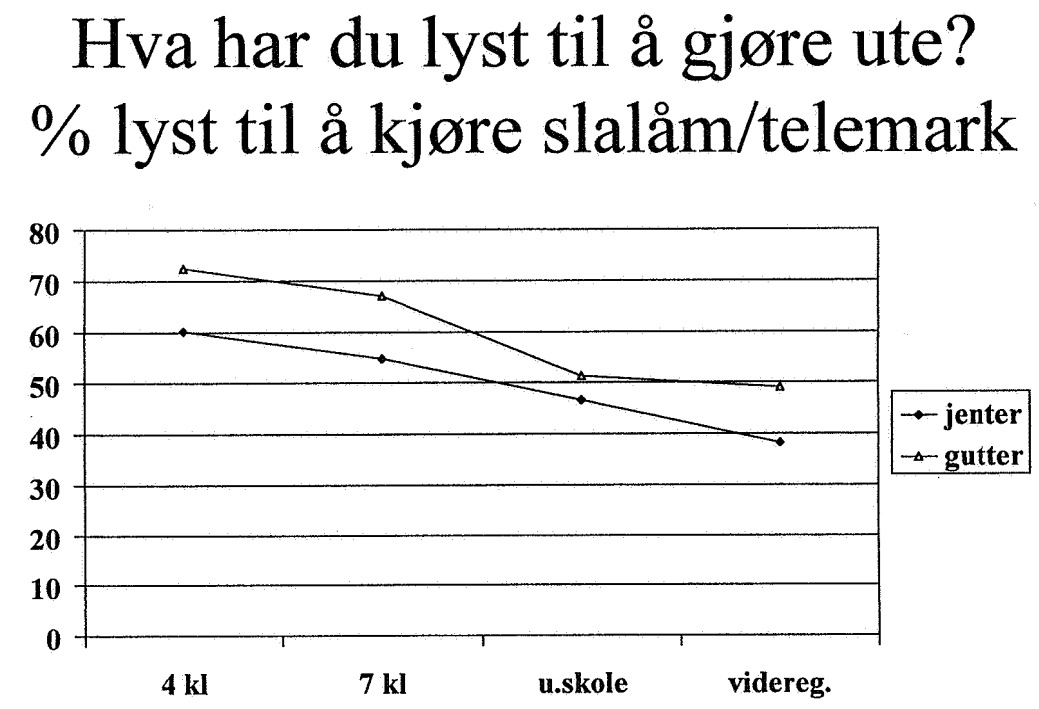
Figur 5. Lyst til å gå tur til fots. Prosent, jenter og gutter, by/land

Figur 5 viser at en finner samme forskjell mellom gutter og jenter uavhengig om de bor i byen eller på landet. Men det er - ikke uventet - en tendens til at barn og unge på landet i større grad enn i byen har lyst til å gå tur.

Figur 6 viser barn og unges lyst til å gå tur på ski. Resultatene for gutter og jenter er likt i barneskolen. Hos ungdommen finner vi en mer positiv holdning hos guttene, og en tendens til at jentene med økende alder påny kan tenke seg en tur på ski.

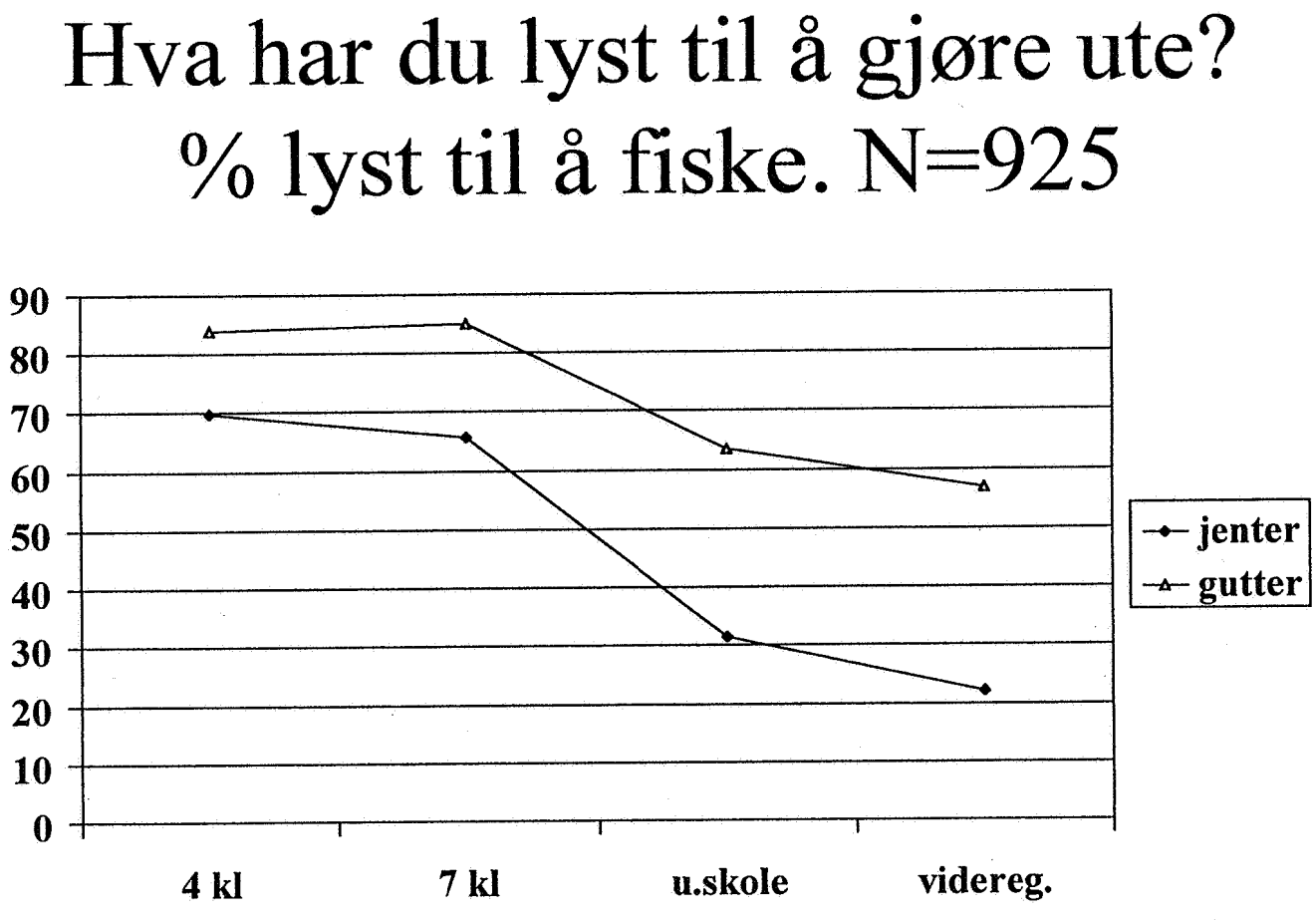
Figur 6. Hva har du lyst til å gjøre ute. % lyst til å gå på skitur.

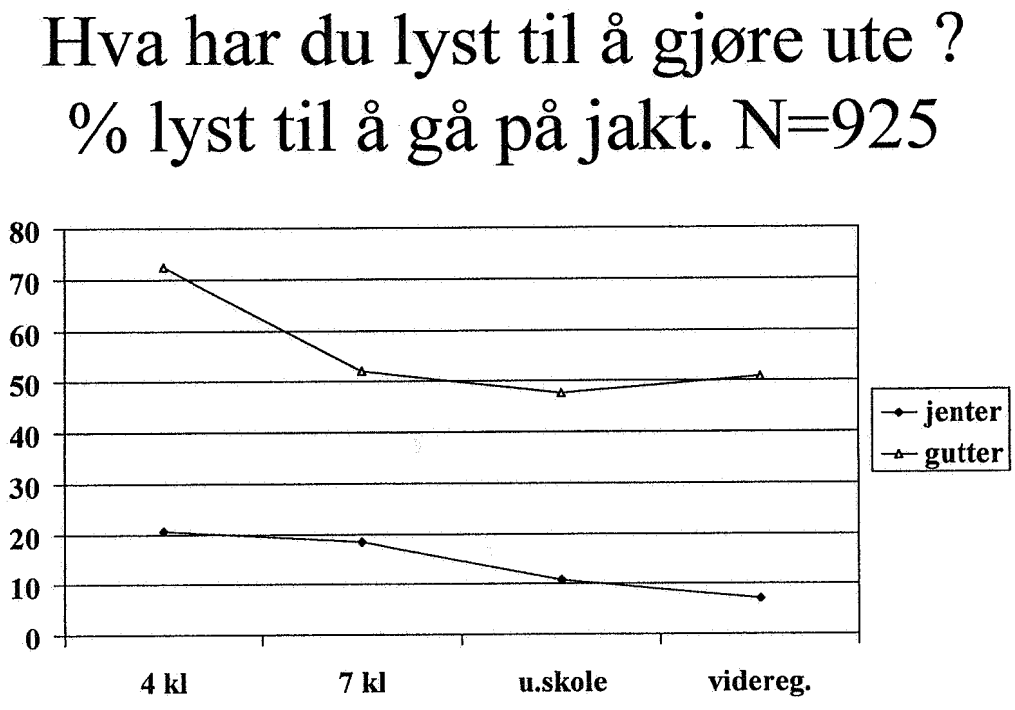
Figur 7. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å kjøre slalåm/telemark

Også når det gjelder lysten til å kjøre slalåm eller telemark er det en synkende tendens med økende alder, men interessesvikten er ikke så dramatisk som når det gjelder turer på «bortoverski».

Jakt og fiske.
Figur 8 og 9 viser at jakt og fiske fremdeles først og fremst er gutteaktiviteter. 4. og 7. klassingene har ikke mulighet for selv å bære våpen, men særlig guttene har lyst til å gå på jakt. Gjennom en lang rekke intervjuer fikk jeg også vite at særlig på landet er det relativt vanlig at guttene er med far på jakt - selvsagt uten eget våpen.

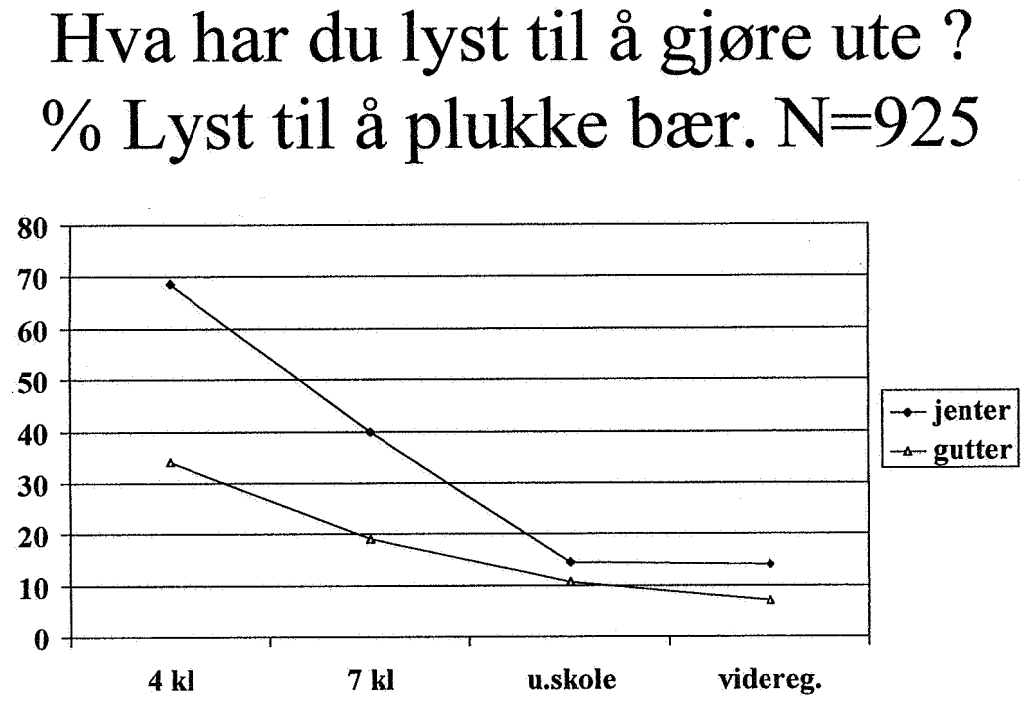

Figur 8. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å fiske.

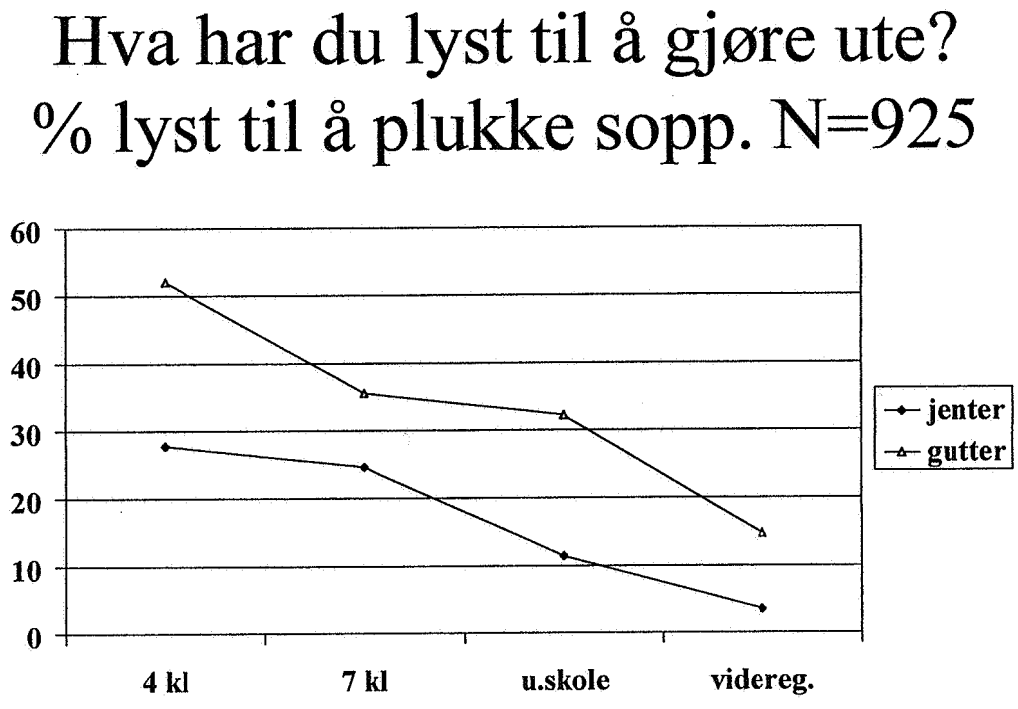

Figur 9. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å gå på jakt.

Bær og sopp.
Figur 10 og 11 tyder på at en ikke bør satse på ungdommen dersom en ønsker bær og sopp til huset. Interessen er sterkt dalende med økende alder. Og guttene ser ut til å foretrekke sopptur, mens jentene vil plukke bær.

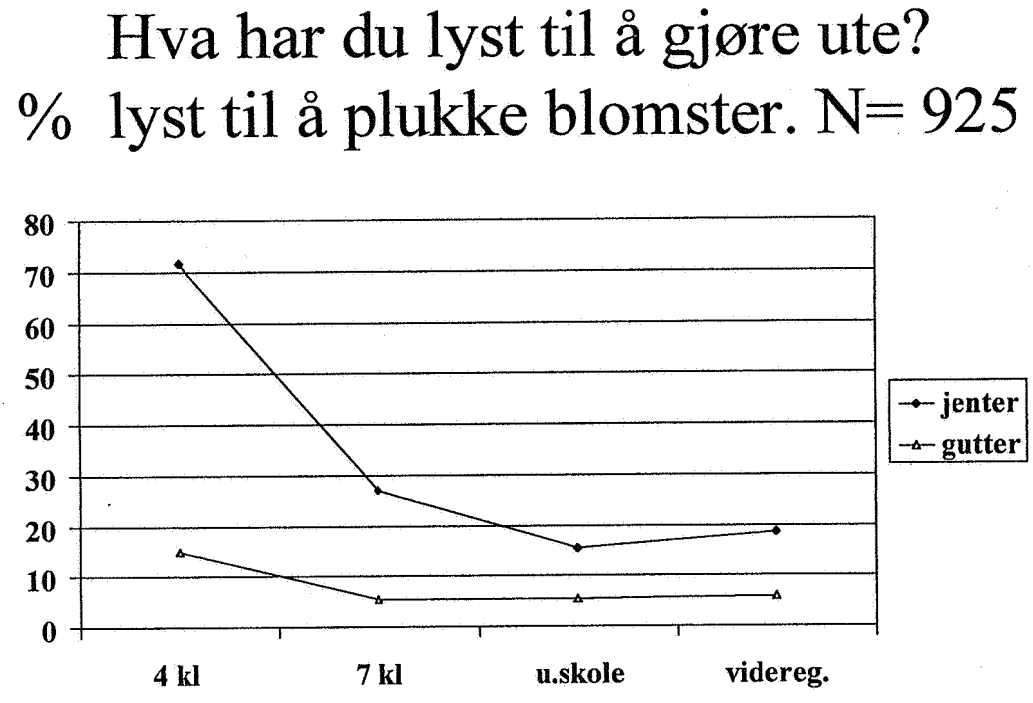

Figur10. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å plukke bær.

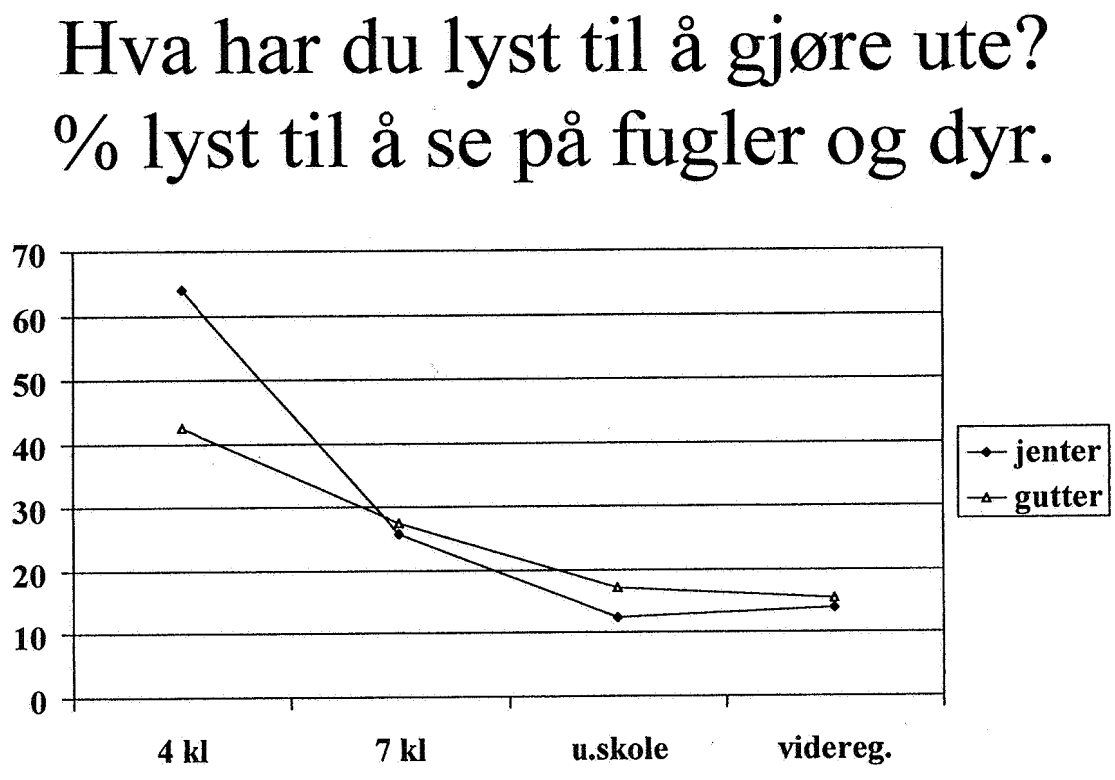

Figur 11. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å plukke sopp.

Blomster og dyr.
Figur 12 og 13 viser interessen for å plukke blomster og se på fugler og dyr ute i naturen. Særlig jentene i 4. klasse kan ennå tenke seg å gå ut for å plukke blomster. Men generelt avtar interessen for disse aktivitetene sterkt med alderen.

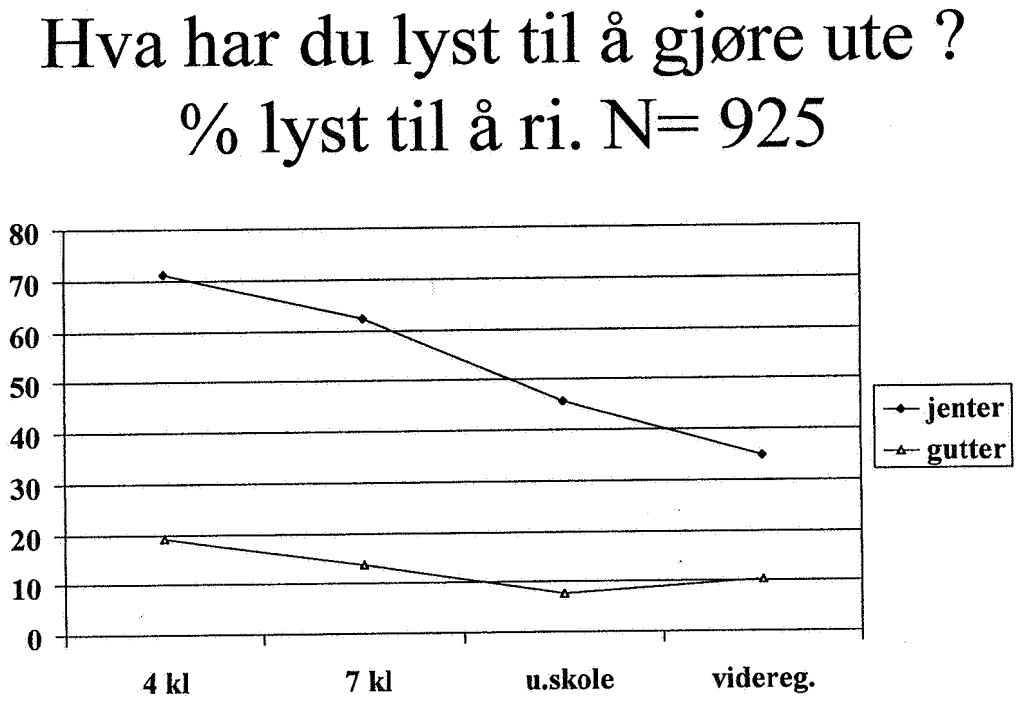

Figur 12. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å plukke blomster.

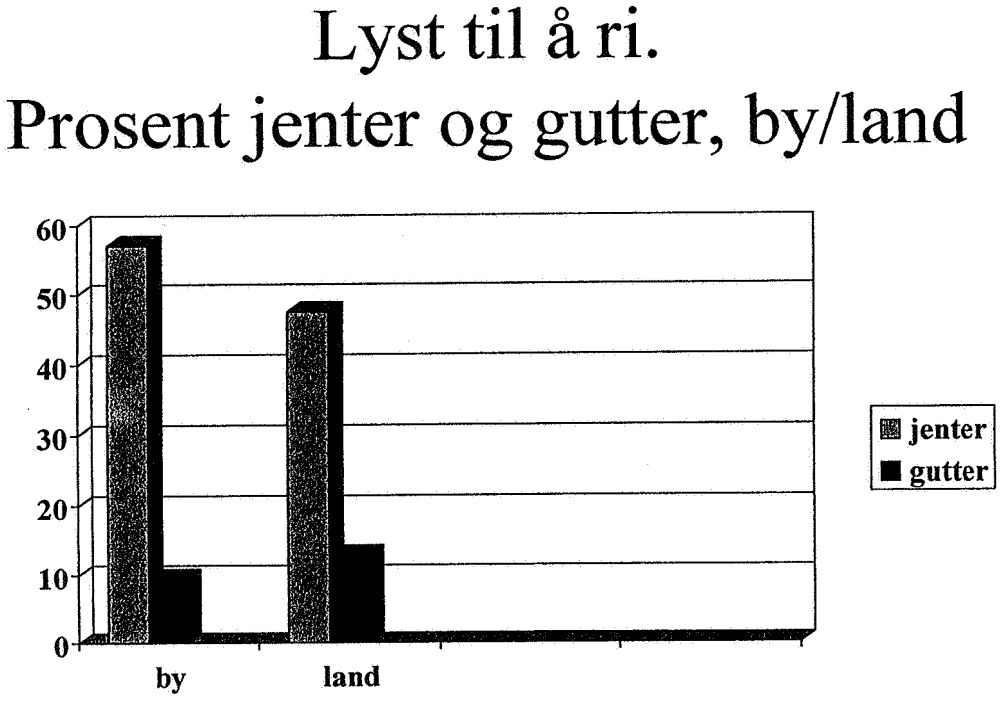

Figur 13. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å se på fugler og dyr.

Gutteaktiviteter og jentaktiviteter.
Enkelte uteaktiviteter er særlig populære for enten jenter eller gutter. Vi har sett at jakt og fiske ser ut til å i særlig grad gutteaktiviteter. Figur 14 viser at hestesport - det å ri - i veldig stor grad er en jenteaktivitet. Figur 15 viser at dette gjelder både by og land, men at det særlig er jentene i byen som har lyst til å ri. Også her er imidlertid interessen avtagende med økende alder Det er dobbelt så mange jenter i 4. klasse som har lyst til å ri som jenter i videregående skole.

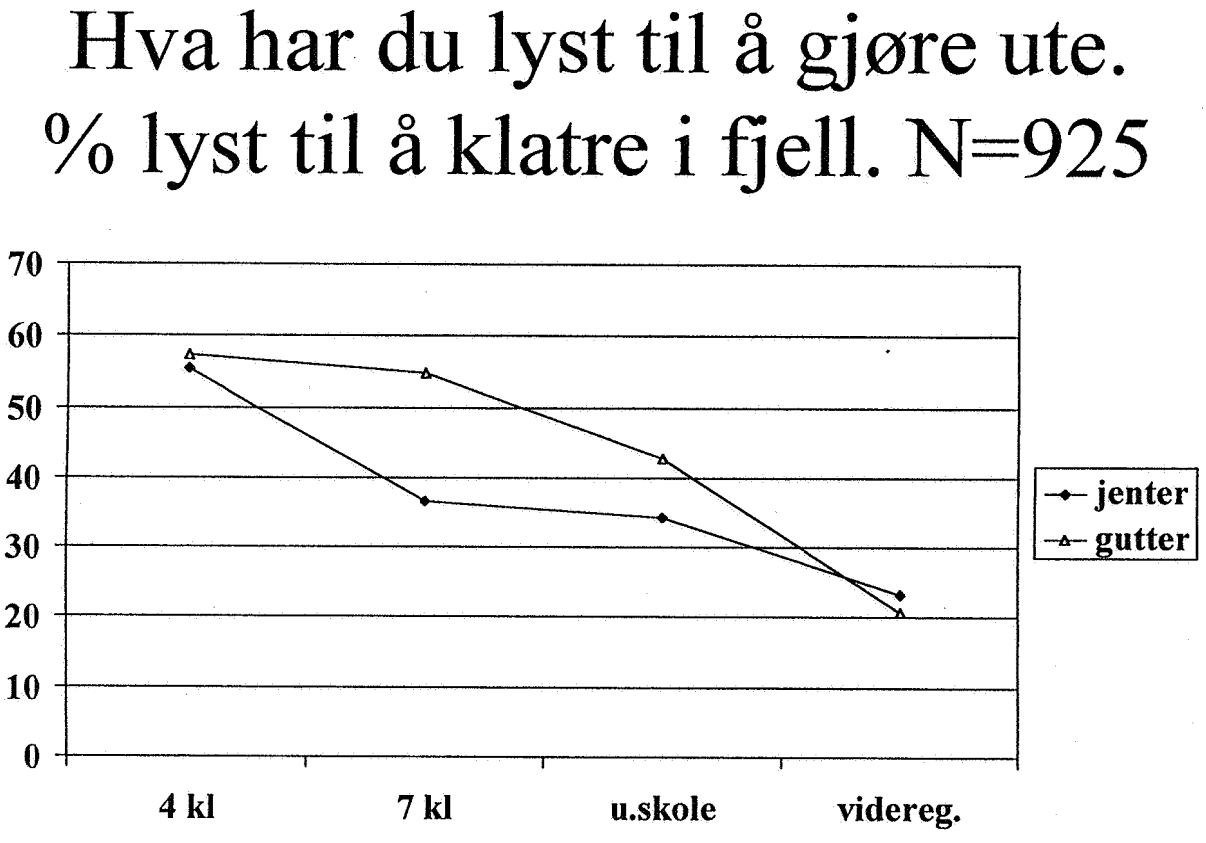

Figur 14. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å ri.

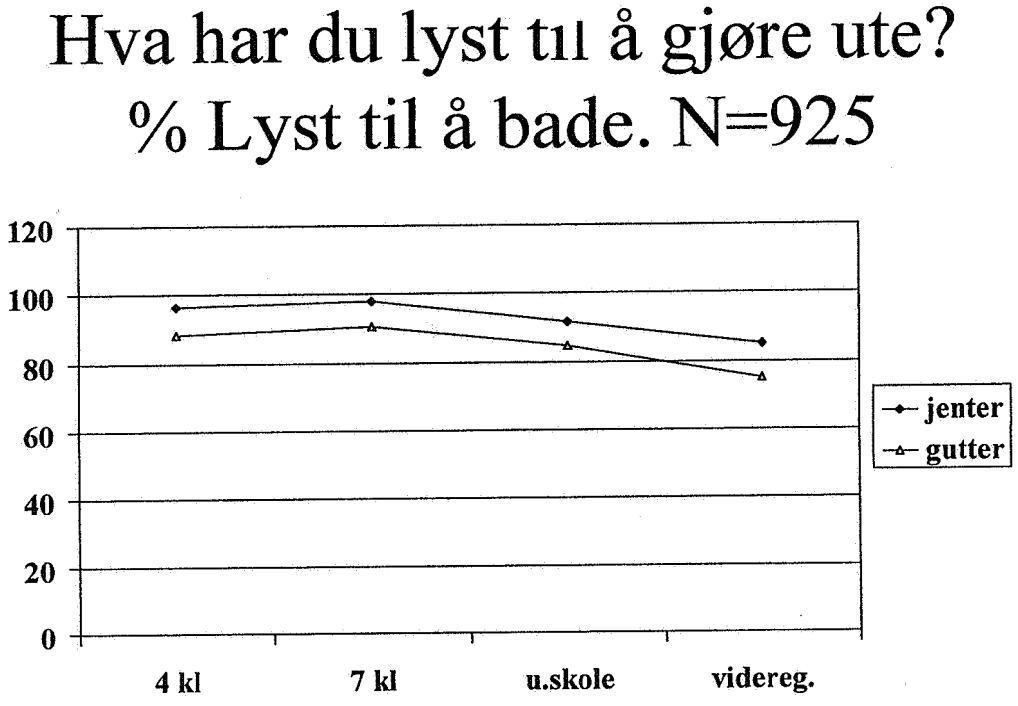
Figur 15. Lyst til å ri. Prosent jenter og gutter, by/land.

Fjellklatring.
Filosofen og klatreren Arne Ness ble spurt om når han begynte å klatre. Svaret han ga er etterhvert blitt berømt. *«Jeg har aldri begynt, det er bare de fleste av dere andre som har sluttet»*, svarte Ness. Vi ser av figur 16 at han har rett. Klatring er i våre dager en populær aktivitet blant ungdom, men også lysten til å klatre avtar med alderen. Hos 7. klassingene og i ungdomsskolen finner vi flere gutter enn jenter som har lyst til å klatre, men forskjellene mellom kjønnene er generelt mindre på dette området enn en kunne vente.

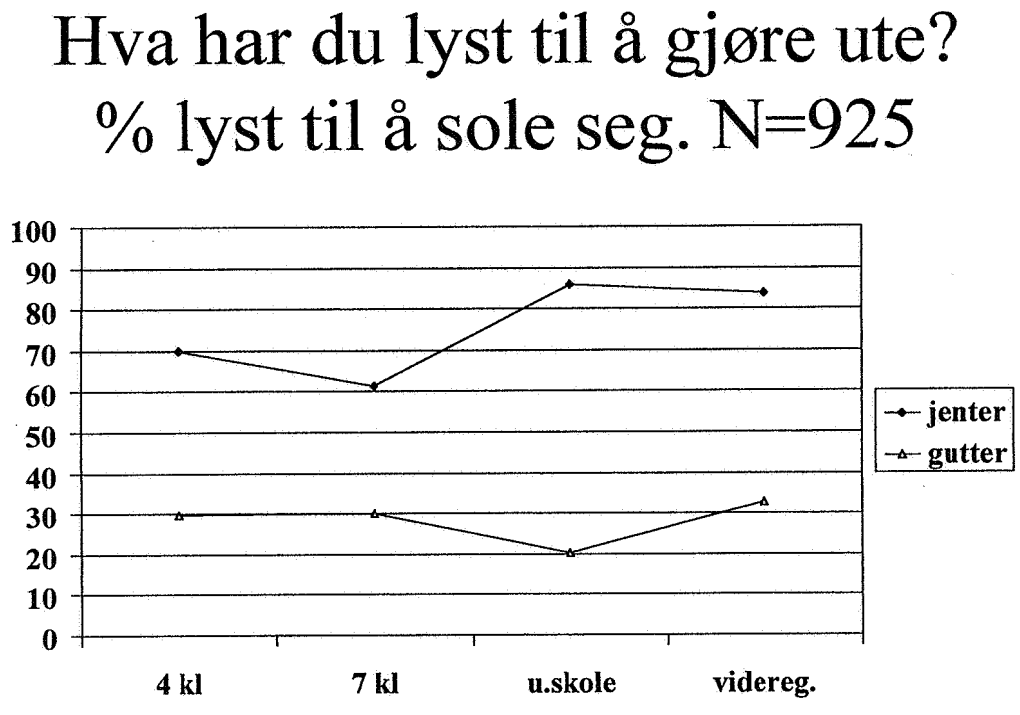

Figur 16. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å klatre i fjell.

Det gode liv på stranda.
Figur 17 og 18 viser det området som i særlig grad fanger jentenes interesse. De vil bade og sole seg. Dette er også de eneste områder der en ikke finner en klart fallende interesse med økende alder. Når det gjelder lysten til å sole seg er det til og med en motsatt tendens. Særlig de eldre jentene ønsker å ligge i sola. Dette har ikke nødvendigvis noe med latskap å gjøre, men er trolig snarere et utslag av dagens moter og kroppsideal. Det er «in» å være brun og lekker.

Figur 17. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å bade.

Figur 18. Hva har du lyst til å gjøre ute? % lyst til å sole seg.

Generelt viser denne undersøkelsen at barn og unge viser synkende interesse for friluftsaktiviteter med økende alder. Dette er ikke overraskende. Ungdom deltar mindre i de fleste aktiviteter enn barn i 8-12 års alderen. Mange føler et tidspress i hverdagen og vil gjerne «slappe av» i fritida. Helst sammen med venner, og gjerne innendørs. Vi mangler «før og nå»-undersøkelser, men slik har det trolig alltid vært. Det er imidlertid en populær hypotese at ungdom i dag har langt mindre interesse av friluftsliv enn tidligere. Dersom dette er riktig, er det også forståelig. Vi har i dag en flora av tilbud rettet mot ungdom som forrige generasjon ikke fikk. Og, som jeg har vist, skolebarnas foreldre er ikke så flinke som ønskelig til å trekke barna med ut til aktiviteter i skog og mark.

Vi har ansvaret.

Den gamle filosof og fjellklatrer Peter Wessel Zapfe har gitt et vakkert bilde av hva avansert friluftsliv og store naturopplevelser betyr for oss. Mange av dere vil være kjent med følgende sitat:

«Men meningen, spør folket, hensikten, målet ?
Der er ingen mening. Der er intet mål. En dag når alt som hadde mening, mål og hensikt ligger som høstens halm, da står der søyler i din erindring med uslokkelig glans. Ved dem skal du vite, når du står ved den siste varde - at du har drukket en jorddag inn !»

Kjære friluftsvenner - vi er mange som er så heldige at vi har slike lysende søyler i vår erindring. Det er mange områder i livet som gir mulighet for store opplevelser av varig betydning. Vi har alle - hver på vårt område - plikt til å vise våre barn hvor vi henter vår glede og styrke. Vi må vise nye generasjoner hvilke muligheter friluftslivet byr på.

Til slutt tilbake til barnas røst:
Når en snakker med barn og stiller dem spørsmål får en av og til noen uventede svar. La oss høre på Vegard som går i 4.klasse og er en svært aktiv kar. Han sparker fotball, spiller håndball og er med i skolekorpset . Vegard er en lesehest som bruker mye tid til bøker. I tillegg er han datafrik og modellflybygger. Han er glad i å fiske og har egen gummibåt som han fisker fra. Han er glad i friluftsliv og er med på så mye. Og jeg spør ham:
Hva synes du er aller artigst av det du gjør ? Vegard drar litt på det - tenker seg om og sier:
«æ væit itj æ - , men de e litt arti om sommarn når hønan e ut !»

Barndommen er mangfoldig!